

Procedeul restituirii epistolare considerat astăzi ca parte componentă a instrumentarului științific modern și practicat cu distincție fructuoasă pe tărîmul istoriei literare cu precădere, îngăduie afirmarea opiniei cu privire la situarea posibilă a practicii respective la frontiera cercetării științifice pentru faptul că încorporează și dezvăluie tot odată datele necesare exegezei științifice desăvîrșite. Scrisorile analizate reflectă deseori atitudinî care fac nesigură separarea necesară între biografie și activitate, mod de viață, de trai sau modalitate de muncă sau între autor și omul cotidian supus indiscutabil intemperiei timpului. Intensitatea nevoii de comunicare și sentimentul dezinvolturii din corespondență concură ca reflexivitatea mesajului scris să existe prin relevarea faptului însemnat transmis în funcție de vîrstă și cu privire la caractere, concepții, frămîntări lăuntrice. Interesul față de asemenea epistole poate scădea în momentul în care autorul trece deliberat la defavorizarea laturii veridice, creîndu-se astfel personajul în sine. Datorită acestui motiv amintit, schimbul de mesaje important în adîncirea felului de viață și acțiune a celor care contribuie la progresul spiritualității umane, provoacă deseori nedumerire atunci cînd emitentul și destinatarul își asumă premeditat și reciproc statutul de personalitate. Există totuși un cîștig real în stadiul respectiv, pentru că numărul concret și permanent de scrisori adresate aceleiași persoane îngăduie zugrăvirea precisă a portretelor din dialogul scris analizat. Legătura mentală realizată în situația amintită are menirea să micșoreze ori desființeze intervale de sorginte și durată variată. În cazurile date, devine evidentă lipsa cadrului tradițional de adresare, renunțarea la preambulul de rigoare, pătrunderea în fondul problemei, fără să mai existe frazele protocolare care îngreunau dialogul sau fragmentau cursivitatea discursului. Multe din exemplele unor contacte personale îndelungate care introduc sau explică momentul epistolar conțin referiri minime la timpul trecut ori viitorul imaginar, cu pecete stringentă pentru realul care marchează rîndurile expediate. Corespondența funcțională purtată desigur în dublu sens demonstrează decența maximă impusă dezbaterii scrise și subliniază totodată includerea mărturiilor despre obsesia muncii și a operei de cercetare, precum și sentimentul responsabilității de sine și față de rostul asumat în mod conștient prin activitatea de creație. Asemenea gen de restituire epistolară prezintă deci un interes sporit pe seama specialistului fiindcă amănuntele detaliat analizate contribuie astfel la aprofundarea bibliografiei referitoare la viața și activitatea omului de știință respectiv.

Considerațiile sumare de mai sus au în intenție să prefăteze opiniile rostite pînă în terminalul articolului prezent cu privire la biografia operei istoricului Nicolae Densușianu între anii 1879—1897, act restitativ facilitat de cercetarea schimbului de mesaje cu avocatul F. Hossu-Longin din Deva. Din mulțimea scrisorilor păstrate în fondul de manuscrise

al Bibliotecii universitare clujene¹ am reținut în analiză numai cele care depun mărturie directă și confirmă strădania de cercetare a istoricului român în intervalul menționat.

Specialiștii de pînă acum ai activității istoricului sus menționat² au amintit că investigațiile documentare întreprinse de acesta în arhivele din Transilvania și Ungaria pe durata a 15 luni, incluzînd 12 biblioteci și 16 arhive cercetate pentru depistarea materialului privitor la români au avut un rezultat extrem de rodnic. Cercetările transilvane din toamna anului 1879 sînt remarcate de un contemporan de la Sibiu, care nota în paginile „Familiei“ deplasările de teren și rezultatele dobîndite în documentarea referitoare la istoria medie și modernă autohtonă³. La minimă distanță în timp după publicarea știrii respective survine prima epistolă adresată de istoric lui F. Hossu-Longin, expedită din Brașov, la 14 noiembrie, în care se solicită date concrete despre „căpitanul Crișan din Criscioc”⁴. Presunțiunile noastre vizavi de ajutorul eficient acordat de avocatul devenit istoricului N. Densușianu pentru durata întregă a cercetărilor întreprinse de ultimul pot suferi amendamente numai în urma studierii comparate a setului de scrisori — primite de emitentul actual — existente la Biblioteca Academiei. Conform celor cunoscute pînă acum, V. Babeș întocmise încă din 1879 un raport elogios despre rezultatele investigației lui N. Densușianu, în 1881 revenind asupra afirmației rostite și propunînd desemnarea acestuia, „personalitate formată, pasionată pentru cercetarea istoriei“ în calitate de membru corespondent al forului științific suprem al țării. Ecoul imediat se conține în rîndurile expediate la 24 iunie 1881 care dezvăluie preocuparea istoricului pentru stringerea mărturiilor necesare analizării originii și evoluției românimii majoritare în zona sa natală: „... Pe lângă alte lucrări ale mele me ocupa și cu adunarea însemnelor nobiliari ale familiilor romanesci din Transilvania, ele constituie tota atatea elemente importante pentru edificiuul istoriei noastre naționale. Ce e dreptu ar trebui se avem colectate nu numai însemnele depe diplomele ineseși în cari se afla recunoscute din partea familiilor vitregite și calitățile cele înalte ale romanilor și cari conțin o mulțime de detaliuri despre diferite evenimente istorice... de aceea de odata te asi roga numai ca la diferite ocațiuni ce ti se ofere să aduni sigilele familiilor nobilitari din comitatulu de acolo, mai cu seama ale familiilor romanesci însă fiind că multi români prin nobilitare si au perdutu nationalitatea... pentru noi sunt de interesu si însemnele nobiliari ale familiilor unguresci, ca ci adevereleu apoi se va constata atunci candu le vom putea vedea diplomele sau cine scie prin ce felu de acte se va putea face lumină...”⁵. Istoricul prezintă de pe acum elemen-

¹ Biblioteca Centrală Universitară Cluj-Napoca *corespondența Fr. Hossu-Longin*. Vol. II, nr. 55—183 (în continuare BCUCJN, *coresp. F. Hossu-Longin*...); vezi și I. Lăcustă, *Eroul lui Densușianu*, în „Magazin istoric“, 18, 1984, nr. 9, p. 15—16.

² Vezi Raportul înaintat Academiei în legătură cu cercetările istorice din Ungaria și Transilvania, București, 1880, p. 3—5; C. I. Istrati, *N. Densușianu. Viața și opera sa*, București, 1912; p. 22; A. Lapedatu, *Activitatea istorică a lui N. Densușianu (1846—1911)*, București, 1912, p. 10, 18.

³ „Familia“, XV, nr. 84, 1/13 nov. 1879, p. 542.

⁴ BCUCJN, *coresp. F. Hossu-Longin*, fila 55—56.

⁵ *Idem*, fila 61—62.

tele specifice istoriografiei romantice: fantezia și puterea de argumentare, pasiunea căutării permanente distribuită pe suprafețe istorice largi, cu interese diverse și variate, subsumate unui țel bine definit. Surprinde deja ambianța structurală a specialistului aflat între faza autodidactă și erudiție, impresionînd prin masivitate și năzuințe.

Epistola trimisă de N. Densușianu în 27 iulie 1881⁶ confirmă obținerea documentelor solicitate de la Deva și conține totodată indicația viitoare deplasări în Transilvania și Ungaria, rămasă numai în stadiul de proiect. Travaaliul adiacent muncii de strîngere a documentelor medievale include și definitivarea lucrării despre Horea, cunoscută sub primă formă din anul 1878 cînd G. Barițiu raporta la Academie manuscrisul important de peste 2000 pagini al istoricului atent la caracterul nepărtinitor și la spiritul critic în realizarea „cărții de lumină, de dreptate, de adevăr și de dragoste”. N. Densușianu se vedește interesat, conform scrisorii din 20 decembrie 1881, de semnalarea lui F. Hossu-Longin cu privire la setul de documente despre „revoluțiunea lui Horea” existent la unul din subpretorii comitatului Hunedoara⁷. Rîndurile scrise demonstrează minuțiozitatea cercetătorului în documentarea întreprinsă pentru verificarea paletelor întregi a surselor de referință necesare pentru atingerea scopului propus. Părerii asemănătoare despre activitatea încorporată elaborării lucrării despre momentul social de la 1784—1785 în istoria românilor transilvăneni se cuprind și în alte două scrisori, date din 5 iunie 1882 și respectiv 7 decembrie 1883: „... Nu sunt omul cari să-mi fi uitatu așa repede de locul de care mă leagă mormintele părinților și studiile de tote ziua. Dar trebuie mai anteu se-mi gatu o lucrare ce-mi zace de multu pe inimă și care ca va fi gata pe toamna anului viitoriu. . .”⁸.

„Revoluțiunea lui Horea” apărută ca eveniment editorial în 1884 dar și cu semnificație politică aniversară reprezintă în opinia exegeților faptul de natură socială de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea momentul istoriografic de rezistență tocmai prin informația solidă încorporată, spiritul critic manifestat, ce conferă lucrării valoarea de document istorico-istoriografic⁹. Metoda riguros științifică utilizată de N. Densușianu este remarcată recent de profesorul P. Teodor care constată primatul monografic autohton pentru tipăritura din octombrie 1884 sub raportul interpretării. Contribuția autorului este evidențiată prin judecata de valoare restituită, documentarea vastă care extinde recursul în analiză la actele oficiale contemporane, sursele inedite și importante redacte circuitului științific, precum și talentul istoricului în structurarea evenimentelor descrise¹⁰. Volumul este considerat drept un produs al vremii respective, explicabil în contextul politic și istoriografic de la sfîrșitul veacului trecut, cînd tehnica adoptată în reconstituire și expunere poten-

⁶ *Idem*, fila 66.

⁷ *Idem*, fila 68—69.

⁸ *Idem*, filele 72, 75.

⁹ P. Teodor, *N. Densușianu, istoric al răscoalei lui Horia*, în „SUBB. Historia” 1984, p. 19.

¹⁰ *Idem*, p. 27.

țează aserțiunea romantică cu privire la valoarea națiunii în istoria proprie. Autorul reușește astfel să se manifeste ca un reprezentant autentic al științei istorice românești și să rămână totuși cu afinități și vocații vizavi de filonul transilvan autentic și distinct¹¹.

Prefața unui exemplar păstrat și care aparținuse avocatului F. Hossu-Longin — făcând parte probabil din setul expedit în toamna anului 1884 și primăvara celui următor — datat din octombrie 1884, marcînd în fapt apariția cărții, conține cîteva din mărturiile oneste ale autorului față de opera elaborată în virtutea principiului unic urmărit și anume „căutarea și expunerea adevărului“. Obiectivitatea științifică riguroasă se recunoște de către Academie, unde Barițiu și Hașdeu oferă exemple trainice de rapoarte lucide cu privire la om și operă, încununată în final cu laurii premiului stabilit de fondul spiritual suprem al culturii române.

Scrisoarea din 28 octombrie 1884 adresată lui F. Hossu-Longin ca răspuns la solicitarea cu privire la obținerea unor exemplare din cartea căreia „... am consacratu mai mulți ani din viața ca lucrarea acesta și totu ce am doritu este ca să luminăm pe cătu se pote mai multu viața, suferințele și acțiunile parințiloru nostri (în contra căroru se începuse o campanie mișească ca să ne lapedăm de ei) . . .“¹², conține amănunte interesante cu privire la laboratorul intern al făuririi ei. Autorul face referiri precise la receptarea acesteia în mediul românesc, în conjunctura sărbătoririi centenarului de către membrii inițiatori ai societății „Carpați“, ca și la participarea sa minoră la ședințele și activitatea festivă din toamna anului respectiv: „... Totu dâșșii me rugară în specialu să le facu istoriculu revoluțiunii pentru albumulu centenariulu. Le promisesem că le-voiu descrie-o după ce-mi voiu termina lucrarea mea. Acesta însă după cum scii abea a pututu să fie gata în 14 octomvrie adecă 27 octomvrie st. n. și astfeliu cum au pututu în ultimele dile cu câteva date din scrierea mea care apăruse. . .“¹³. Date concrete despre comemorarea propriuzisă și la care N. Densușianu nu participase din motive strict obiective se pot găsi în presa vremii și în lucrări contemporane evenimentului ori ulterioare acestuia¹⁴. Istoricul își continuă destăinuirea în paginile scrisorii ample menționate mai sus cu afirmația că expediase deja 15 exemplare la Deva pentru a fi distribuite, motivînd totodată numărul limitat al gratuităților prin faptul că editarea se făcuse pe cheltuiala tipografului Göbl. „... Vreo mesură de oprire din partea guvernulu unguurescu eu nu credu să se iște în contra acestei publicatiuni. Eu în totulu cursulu acestei descrieri m-am tinutu strictu de terenulu istoriei, am lăsatu să vorbească documentele cari se află în arhivele Ungariei și Transilvaniei și ar fi lucru curiosu ca guvernulu unguurescu să se revolteze în contra

¹¹ *Idem*, p. 34.

¹² BCUCJN, *coresp. F. Hossu-Longin*, filele 80—87; vezi și I. Georgescu, *Centenarul revoluției lui Horia*, în „Convorbiri Literare“, LXVIII, nr. 1—2, 1935, p. 50—53.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ „Tribuna“, I, nr. 156, 25 oct./6 nov. 1884, p. 623; *Centenarul revoluțiunei române de la 1784*, București, 1884, 110 p. în care G. Secășanu semnează articolul intitulat *Revoluțiunea română de la 1784 în Transilvania*; V. Netea, *Spre unitatea statală a poporulu român*, București, 1979, p. 458.

documentelor care se află în arhivele sale. Atunci guvernul din Pesta mai bine ar face să dea focu arhivelor sale și să numai facă pe oameni la acte ca în urma totu guvernului acela să vină să oprească publicarea să-și menance anii și paralele pe acolo, scuturandu de pulbere și copiindu loru. Un statu care ar incerca să oprească pe teritoriulu seu publicatiunile istorice care se-ar pune în lupta cu sciința și cu lumina, acela ar fi în ultima agonie a vietei sale. . .¹⁵. Frazele acestea care descriu sumar desigur avaturile cercetătorului care realizează pe drept cuvînt munca unui colectiv de astăzi, anticipează temerile cu privire la măsura autorităților austro-ungare care interzic vreme de cîteva săptămîni difuzarea „Revoluțiunii lui Horea“ în Transilvania și Ungaria. Adresa oficială redactată de Legația imperială din București la începutul anului 1885 restabilește situația prin ridicarea interdicției emise punitiv¹⁶.

Desigur că N. Densușianu se dovedea conștient îngrijorat de ingerința oficială dar totodată vădea interes constant și față de propagarea și receptarea cărții sale în mediul românesc transilvan. Este adevărat faptul că presa românească din epocă a prezentat în mod deosebit lucrarea opiniei publice autohtone¹⁷, stăvilind astfel reacția imediată și deloc oportună autorului, venită din partea periodicelor maghiare și a istoriografiei critice respective.

După ce remarcă că obținuse mandatul poștal expedit din Deva de către același F. Hossu-Longin pentru exemplarele trimise și că terminase de curînd studiul despre situația nobilimii române din Țara Făgărașului, N. Densușianu afirmă în scrisoarea din 25 februarie 1885: „... Mi scriseși mai nainte de diferiți articuli și documente publicate de unguri prin foile loru. Ti-aș fi forte recunoscătoriu dacă mi-ai pute trimite numerele ce le poți capeta, ca să vedem cum încurcă politica cu istoria. Chiar aseră am cititu că Hunfalvi zidulu de aperedare alu Unguriloru în istoria, a publicatu o broșură în contra scrierii mele. Se înțelege punctele nostre de vedere sunt cu totalu divergente. Elu purcede totu de una din principiulu că Romanii vreau să înființeze Dacia, iar eu în istoria mea am căutat să aflu simplu adevărulu în fapte și idei. M-am ocupatulu cu trecutul, însă trecutul așa cum le vedemu și cum simțimu noi, și nu așa cum le vede ei. . .¹⁸. Criticile nedrepte și ofensatoare la adresa autorului și implicit a națiunii române, analiza unilaterală, incompletă ca și interpretarea în contradicție cu adevărul istoric fac apa-

¹⁵ BCUCjN, *coresp. F. Hossu-Longin*, filele 80—87.

¹⁶ *Idem*, scrisoarea din 27 dec. 1884, despre cărțile reținute, fila 90 *Idem*, scrisoarea din 27 dec. 1884: „... Interdicțiunea operei mele s-a ridicatu neputîndu-se afla nici un motivu legalu pentru prohibițiunea și speri că pote vei fi să primiți pachetulu cu cărți. . .“, fila 91—92.

¹⁷ „Familia“, XX, nr. 44, 28 oct./9 nov. 1884, p. 523—526, publică un fragment din „Călătoria lui Horea la Viena“; *Idem*, p. 529—530, este anunțată apariția cărții; la fel, în „Tribuna“, I, nr. 147, 14/26 oct. 1884, p. 587; „Transilvania“. XVI, nr. 3—4, 1—15 febr. 1885, p. 28, vezi intervenția lui G. Barițiu; lista prenumeranților din comitatul Hunedoara conține 13 persoane, dintre care amintim pe frații Hossu-Longin, avocații Petco și Popu, protopopul I. Papiu, G. Secula, prof. N. Oprea, Dr. Ioan Mihu, A. Olariu, Silviu Moldovan. . . în BCUCjN, *coresp. F. Hossu-Longin*, fila 94.

¹⁸ *Idem*, fila 97—98.

najul unor scrieri aparținând unor istorici din tagma menționatului Hunfalvi Pál. În fapt, sinteza gândirii lui N. Densușianu față de asemenea luări de poziție potrivnice este vizibilă într-o altă scrisoare adresată în 3 iulie 1892, în care se spune că: „... Unu lucru inșă și le potu spune de acuma, și acesta le scii și tu forte binc, că în tote scrierile ungueresci de astădi adevărulu istoricu este așa de alteratu, încātu sciința adevărată întimpină cea mai mare greutate și perdere de timpu spre a pute alege firele de auru din nisce grămedi mari de năsipu. Acesta este caracteristica generală a tuturor scrieriloru istorice ungueresci de astăd. La dinșii știința istorică se află astăd în mare decadentă, și acesta au s-o mulțamescă singuru împrejurarei că au degradatu sciința istorică la politica de di...“¹⁹.

În pofida problemelor ivite mai cu seamă după publicarea cărții despre revoluția lui Horia, carusel al avatarurilor în care a fost angrenat și adresantul epistolelor de la Deva, continuarea nestingherită a schimbului de mesaje dintre cei doi rămîne drept mărturie probatorie pentru activitatea de cercetare permanentă a lui N. Densușianu, căreia desigur că și F. Hossu-Longin i se angaja într-o bună măsură. Trei epistole datînd din primăvara și toamna anului 1885 conțin referiri despre volumul în care se demonstrase pe baze documentare temeinice că nobilimea autohtonă din Țara Făgărașului²⁰ posedă vechimea istorică dovedită pentru anii 1511—1807. Scrisoarea din 13 noiembrie 1885 include mulțumirile istoricului pentru obținerea cîtorva lucrări solicitate și aparținînd numelui Hunfalvi, tocmai în ideea celor expuse în corespondența anterioară din 23 octombrie despre atitudinea Societății istorice și arheologice din Deva față de activitatea sa de cercetare de pînă la data respectivă²¹. Evident pînă acum este faptul că F. Hossu-Longin reușise să contribuie în mod util la acțiunea de documentare realizată de N. Densușianu, atît în pregătirea lucrărilor proprii publicate, cît și în organizarea căii de parare și răspuns critic și obiectiv la părerile totalmente neștiințifice din istoriografia oficială a timpului respectiv.

Decizia adoptată de comisia istorică a Academiei cu privire la completarea fondului de manuscrise românești privind epoca mai veche de 1576 implică pentru istoric travaliul continuu ce debutase din toamna anului 1885 pentru depistarea publicațiilor respective din străinătate. Autorul epistolei din 2 iulie 1887 subliniază cu îndreptățire că „... ocu-patu inșă acum cu o lucrare mai mare și pe care dorescu s-o potu duce sanatosu la capetu, sunt silitu ca în anulu acesta sa me ducu în Italia pentru ca să studiezu archivele și poporulu de acolo...“²²; truda sa se corobora astfel strădaniei depuse pentru strîngerea materialului nece-

¹⁹ *Idem*, filele 125—127; despre atitudinea istoriografiei ungare, vezi în Gh. Bartoș, *Răscoala lui Horea. Bibliografie analitică*, București, 1976, p. 93—94., și P. Hunfalvi, *Hogyan csinálodik némely história?*, Budapesta, 1885, 101 p.

²⁰ *Monumente pentru istoria Țării Făgărașului, culese și adnotate...* București, 1885; vezi conspectul introductiv publicat în „Familia”, XXI, nr. 21, 26 mai/7 iunie 1885, p. 246—247.

²¹ BCUCjN, *coresp. F. Hossu-Longin*, filele 107, 108.

²² *Idem*, fila 115—116; vezi și scrisoarea anterioară din 27 mai 1887: „... de-oarece voiescu chear acum se incepu tipărirea unei noue publicațiuni...“, fila 110.

sar elaborării operei capitale „Dacia preistorică“ apărută postum în 1913. Cîteva exemplare din volumele de documente din seria Hurmuzachi întocmite în șase părți, pe durata unui deceniu, sînt trimise la Deva, dovadă stînd rîndurile din 4/16 septembrie 1890: „... Ele sunt la prima vedere nisce documente cu totul reci, însă în ele zace foculu celu sfântu, alu iubirei de țară, de națiune și de fapte mari. Ele sunt mici fragmente din vieța trecută a poporului nostru, pe cari le adunasem cu deosebitu devotamentu ca să clădim cu ele edificiuulu celu mare alu viitoriului nostru...“²³. Aprecierile citate considerăm că sînt grăitoare pentru explicarea metodei de judecare și lucru a istoricului onest care intenționează să clădească aserțiunile pe fundamentul materialului documentar depistat și cercetat cu acribie.

În adiacența inițiativei de extindere a instrumentarului științific istoric reprezentată de colecția de documente externe și a muncii de redactare a părții de istorie veche a poporului român din monografia sa impunătoare amintită mai sus, N. Densușianu continuă studiile cu privire la familiile românești din Țara Hațegului și apelează din nou la sprijinul avocatului F. Hossu-Longin din Deva. Aprecierile din scrisoarea datată în 1 iunie 1892 „... Dorescu se am pentru studiile mele istorice diferitele numiri de hotare din comunele comitatului Hunedoara, cu deosebire din Țera Hațegului, de pe Streiu și de pe Valea Mureșului, ... Aceste numiri sînt astăd simple documente istorice și pe cari trebuie să le consulte orice omu care se ocupe cu studiile istorice...“²⁴ puse în legătură cu cele rostite în epistola din 18 februarie 1893 certifică acțiunea constantă a specialistului preocupat de ceea ce definea concis și creiona în studiul despre „Chinezatul familiei Basaraba din Țara Hațegului“ (1902). Redăm în continuare un fragment din mesajul respectiv enunțat: „... În numirile aceste diferite de câmpuri și hotare eu credu că voiu pute afla unu materialu pretiosu pentru istoria cea vechie a poporului român. Așa este istoria. Lumina, și încă lumină permanentă se pote face numai cu investigări noue pe tote terenele, ear odată lumina făcută, începu ei dușmanii originei și existenței nostre se-și plece capulu și se ne respecteze mai multu...“²⁵.

Activitatea lui N. Densușianu din anul 1893 cu privire la colecționarea denumirilor topografice, participarea sa la polemica confesional-politică despre situația dificilă a bisericii greco-catolice române sînt încununate în opinia noastră de pătrunderea istoricului în teritoriul mai puțin cunoscut și explorat, lumea folclorului. Încrederea nemăsurată în valoarea tradiției și a legendelor ca și creditul exagerat acordat rezultatelor cercetării sînt evidențiate de chestionarele elaborate acum și răspîndite în Transilvania și prin intermediul aceluiași F. Hossu-Longin. Se adeverește deci teza că autorul apelează la prieteni, cunoscuți sau membri ai familiei, ca și în alte situații fiind lipsit total de posibilitatea deplasării pe teren și a timpului imens necesitat să existe la dispoziția sa.

²³ *Idem*, fila 118.

²⁴ *Idem*, filele 122—123.

²⁵ *Idem*, filele 130—135; vezi și scrisoarea din 27 martie 1893 despre materialul valoros al colecției de numiri topografice.

Scrisorile trimise succesiv în primăvara anului respectiv²⁶ înmănușează date însemnate despre utilizarea formularelor de către învățătorii și preoții care erau solicitați în primă urgență. Probleme identice vizind metodică întocmirii răspunsurilor la chestionarele în discuție sînt incluse și în epistolele din anul următor²⁷, în conivența cererilor unor volume necesare documentării permanente a istoricului. Cea de-a doua parte a chestionarului din 1895, reclamă punerea la punct a unor chestiuni similare pentru F. Hossu-Longin, intermediarul istoricului pentru zona Hațegului, Streiului și Mureșului, cum bine este confirmat faptul de mesajele existente²⁸.

Am oprit aici selecția întreprinsă pe filonul epistolar N. Densușianu — F. Hossu Longin din două motive: primul, fiindcă lucrările publicate de istoric după anul 1895 constituie în principal obligații de serviciu sau altele create de autor, fără o tangență deosebită cu lumea transilvană, care să implice ajutorul lui F. Hossu-Longin; al doilea, deoarece segmentul de corespondență păstrat la Biblioteca universitară din Cluj-Napoca are în partea sa terminală cîteva piese mai puțin importante pentru obiectul prezentării de față, deși latura N. Densușianu-OMUL nu trebuie neglijată. Astfel că anii extremi indicați în titlu au în vizor activitatea istorică propriu zisă și deosebit de rodnică efectuată de autor în Transilvania și cu ajutorul dezinteresat al multor cunoștințe sau prieteni, între care poate figura la loc de cinste fruntașul românimii din comitatul Hunedoarei, avocatul Fr. Hossu-Longin.

Contestată vehement de V. Pârvan după anul 1913 și admonestată uneri de N. Iorga pentru producțiile sale istorice deloc acceptate de istoriografia pozitivistă autohtonă, neînțeleș și evitat de contemporanii săi, înconjurat tendențios după 1911, cu contribuția unilateral și nedrept apreciată, N. Densușianu rămîne peste ani exemplul viu al sacrificiului și efortului spiritual și material pe altarul științei istorice românești moderne.

Același pisc al istoriografiei noastre N. Iorga avea să caracterizeze admirabil viața și activitatea istoricului decedat la 24 martie 1911, care „... a strîns un material istoric prețios. El a închinat lui Horea o monografie extraordinară de bine informată, care va rămînea și ar merita să fie retipărită. A atras atenția asupra permanenței unei organizații politice la Românii din Ungaria, și în acest spirit a strîns, din cărți tipărite, cele cinci volume de întregire la colecția Hurmuzachi... Dar mai interesant

²⁶ *Idem*, 27 martie 1893, fila 142—143; 7 aprilie, fila 145—146 și 2 iunie, filele 151—153; expediate 6 exemplare la Deva, 300 la Sibiu, 10 la Hațeg, 2 Protopopiatului local, 20 profesorului Olteanu...

²⁷ *Idem*, 1 martie, fila 156; 9 oct., fila 157: volume solicitate de la Societatea de arheologie din Deva; 22 nov. fila 158—159, ajutorul avocatului G. Tripon din Bistrița nu poate fi recompensat fiindcă afirmă autorul: „... Bani nu i-am putut trimite, fiindcă literatura noastră seriosă, în speciale cea istorică, este o coconă foarte curiosă, care de dragul ei te face să-ți cheltuiești banii, dar nu te îmbogățeșce de locu...”

²⁸ BCUCJN, *coresp. F. Hossu-Longin*, scrisoarea din 23 ianuarie 1896, fila 167; despre problemă vezi pe larg în N. Densușianu, *Vechi cîntece și tradiții populare românești*, București, 1975, p. XXI—XXII, XXXII, și listele de referenți din anexă, p. 308—310.

decât acest scris al său, care cuprinde informație bună și pagini ce nu vor muri, era el însuși. Trăia în acest bătrân, coboritor de nemeși din jurul ruinelor Ulpiei Traiane, nu mîndria romană, cum iar fi plăcut lui, ci o neinvinsă încăpăținare dacă. Și mai trăia ceva: conștiința tuturor suferințelor îndurate de ai noștri acolo...⁴²⁹.

CONTRIBUTIONS ÉPISTOLAIRES A LA BIOGRAPHIE DE L'OEUVRE
DE L'HISTORIEN NICOLAE DENSUȘIANU (1879—1897)

R é s u m é

L'article présente des moments importants de l'activité de l'historien Nicolae Densușianu parmi les années 1879 et 1897 tirés de sa correspondance avec l'avocat Francisc Hossu-Longin de Deva.

Ce fond de lettres conservé à la Bibliothèque universitaire de Cluj-Napoca, est formé de quelques dizaines de pièces (numéro 55 à numéro 183) et par conséquent l'auteur de ce communication n'a sélectionné que les lettres à valeur intrinsèque sur l'homme et son oeuvre.

L'action de N. Densușianu de ramasser les documents concernant l'histoire moyenne et moderne roumaine, l'élaboration de la „Revolution de Horea” (1884), son écho dans l'opinion publique interne et externe sont mentionnés dans cet article à la suite de l'analyse de ces messages.

On souligne ensuite le travail de N. Densușianu d'accumuler des documents de la collection Hurmuzachi et aussi la recherche des dates des deux questionnaires des années 1893 et 1895.

Finalement, l'auteur relève le concours de F. Hossu-Longin à l'activité de recherche historique de N. Densușianu parmi les années extrêmes mentionnées dans le titre du travail.

²⁹ N. Iorga, în „Neamul Românesc Literar”, III, nr. 12, 3 apr. 1911, p. 177—178; vezi și necrologul semnat de I. Lupaș, în „Tribuna”, XV, nr. 76, 3/16 apr. 1911, p. 4; și BCUCJN, *coresp. F. Hossu-Longin*, fila 199: extrasul din „Seara”, 31 martie 1911.

